

รูปแบบการใช้หลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรม ประชาธิปไตยในสถานศึกษา*

THE PATTERN OF APPLICATION OF BUDDHA - DHAMMA TO DEVELOPMENT OF DEMOCRATIC INNOVATION IN SCHOOLS

เกียรติศักดิ์ แสงอรุณ

Keatisak Sang arun

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Thammasat University, Thailand

E-mail: keatisak.sa@lsed.tu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยแบบผสมระหว่างเชิงปริมาณและคุณภาพ (กึ่งทดลอง) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการจัดกระบวนการประชาธิปไตยในห้องเรียน และในโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2) วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย และ 3) นำเสนอรูปแบบการนำหลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้บริหารสถานศึกษา 9 แห่งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 27 คน ศึกษาการจัดกิจกรรมของสถานศึกษา วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้จัดกิจกรรมพัฒนาประชาธิปไตย โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งนี้ข้อมูลเชิงปริมาณผู้วิจัยใช้วิธีการแจกแจงความถี่ แล้วนำมาหาค่าร้อยละ/ค่าเฉลี่ย สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการของสถานศึกษาในส่วนกิจกรรมห้องเรียนประชาธิปไตยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 4.36$ S.D. = 0.50) การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย พบว่า หลักอปริหานิยธรรม 7 มีการอ้างอิงมากที่สุด นักเรียนส่วนใหญ่คิดว่าทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่ากัน ($\bar{X} = 4.55$ S.D. = 0.51) ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความเห็นเพื่อเป็นแนวทางในการใช้หลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่สำคัญได้แก่ 1) การพัฒนาประชาธิปไตยกับเยาวชนต้องทำให้อยู่ในวิถีชีวิต 2) สาราณียธรรม 6 คือหลักพุทธธรรมที่ควรใช้ควบคู่กับอปริหานิยธรรม 7 3) การพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในสถานศึกษาเป็นหน้าที่ของทุกคนในสถานศึกษา และ 4) เด็กรุ่นใหม่มีความพร้อมในการเรียนรู้และมีพฤติกรรมตามวิถีประชาธิปไตยมากขึ้น ซึ่งหากสถานศึกษา

* Received 12 May 2020; Revised 17 July 2020; Accepted 19 July 2020

สามารถดำเนินการสิ่งเหล่านี้ได้โดยอาจเริ่มจากหน่วยเล็ก ๆ เช่น ในห้องเรียนก็จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะเป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: หลักพุทธธรรม, ธรรมาธิปไตย, นวัตกรรมประชาธิปไตยในสถานศึกษา

Abstract

The objectives of this mixed methods research (quasi – experimental) are 1) to study the state of the democratic process management in the classroom and schools at the basic education level 2) to analyze buddha-dhamma that related to the democracy, and 3) to propose a model for the application of the buddha-dhamma to develop democratic innovation in the classrooms, basic education. Sample groups include the administrators of 9 schools in Bangkok and suburbs and 27 students in Mattayomsuksa 1 of Thammasat Secondary School. The researcher studied the operating conditions of 9 schools, analyzed the buddha-dhamma to be used in organizing democratic development activities in the classroom, use questionnaires and interview forms to collect data including analyzing content from focus group discussions. The quantitative data, the researcher used the frequency distribution method, then found the percentage / average value; for qualitative data, used content analysis. The results showed that the democratic classroom activities had the highest mean ($\bar{X} = 4.36$, S.D. = 0.50). The researcher found that the seven principles of Aparihaniyadhamma are the most referenced. After the applying of the principles, most students think that everyone has equal rights and freedom ($\bar{X} = 4.55$ S.D. = 0.51). The experts have provided opinions as an essential guideline for applying buddha - dhamma to develop democratic innovations in the classroom of basic education as follows: 1) the development or promotion of democracy among youths must lead to their way of life 2) Saraniya Dhamma is the Buddhist doctrine that should be carried out in parallel with the Aparihaniyadhamma 3) the development of democratic innovation in the school is the duty of everyone in the school and 4) the new generation of children are ready to learn and behave in more democratic ways. If the school can put it into practice by introducing with small units such as in the classroom, it will be another practical way to promote sustainable innovation for democratic development in Thai society.

Keywords: Buddha - Dhamma, Dhammmadhipateyya, Democratic Innovation in School

บทนำ

ประชาธิปไตยเป็นแนวคิดของประเทศตะวันตกที่ประเทศไทยรับเอามาเป็นระบบการปกครองของประเทศตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2475 (เชาวนะ ไตรมาศ, 2550) แม้เป็นเวลากว่า 80 ปี แต่ประเทศไทยยังมีการปฏิวัติรัฐประหารรวมถึงเหตุการณ์ทางการเมืองที่แสดงถึงความขัดแย้งทางความคิดของคนในประเทศอยู่บ่อยครั้ง (ธารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2561)

สาเหตุที่ประชาธิปไตยในประเทศไทยไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควร ส่วนหนึ่งอาจมาจากการปลูกฝังผ่านสถานศึกษาที่ยึดรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่แท้จริง การจัดการศึกษาในระดับชั้นพื้นฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานศึกษาในระดับมัธยมศึกษาจึงถือเป็นมาตรการสำคัญในการพัฒนาแนวคิดประชาธิปไตยซึ่งสามารถดำเนินการได้ในรูปแบบที่หลากหลายเพื่อปลูกฝังประชาธิปไตยให้แก่ผู้เรียนโดยมุ่งเน้นให้ได้รับการฝึกฝนและเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยและส่งเสริมให้มีการจัดระบบประชาธิปไตยในรูปแบบหรือกระบวนการในการทำงาน (พชร สมคำ และ ปิยะพงษ์ บุษบก, 2560)

ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติมาเป็นเวลานาน (พระธรรมโกศาจารย์, 2558) หลักการทางศาสนาจึงเป็นรากฐานสำคัญต่อแนวคิดทางการเมืองการปกครองหลักพุทธธรรมให้ทรงคนะในการมองทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวในลักษณะองค์รวม มุ่งแนะแนวทางเพื่อการปฏิบัติด้วยตนเองสร้างสิ่งดีงามตามความคาดหวังด้วยการกระทำโดยไม่ต้องอ้อนวอนร้องขอต่อสิ่งใด สิ่งที่สำคัญคือหลักพุทธธรรมยังมีลักษณะพิเศษที่ส่งเสริมหลักการปกครองอันชอบธรรม ส่งเสริมความเสมอภาคของมนุษย์ด้วยความประพฤติ มุ่งแก้ปัญหาแบบเผชิญหน้ากับความจริง วางหลักการแก้ปัญหาทุกระดับตั้งแต่ตัวบุคคล และมุ่งใช้ความถูกต้องที่เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยให้สมบูรณ์ขึ้นในสังคม ซึ่งหลักธรรมที่สำคัญของการปกครองประเทศ ที่จะทำให้ประเทศนั้น ๆ อยู่อย่างปกติสุขและประเทศชาตินั้นจะร่มเย็นเป็นสุขได้คือ อคติ 4 พรหมวิหาร 4 ราชสังคหวัตถุ 4 จักรวรรดิวัตร 5 ทศพิธราชธรรม 10 และ อปริหานิยธรรม 7 (ประยงค์ แสนบุราณ, 2557)

การเปลี่ยนแปลงการจัดกระบวนการเรียนรู้ในสถานศึกษาให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ครูเปลี่ยนบทบาทจากผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) (สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย., 2558) การพัฒนาประชาธิปไตยในสถานศึกษาในรูปแบบใหม่ ๆ จึงเป็นสิ่งที่ท้าทาย กอปรกับในปัจจุบันสถานการณ์ทางการเมืองของไทยได้เข้าสู่วิถีของระบอบ

ประชาธิปไตยตามที่ต้องการจะเป็น ครูและบุคลากรทางการศึกษาจึงต้องเตรียมพร้อมในการพัฒนาให้ผู้เรียนเข้าใจหลักการของประชาธิปไตยและสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อเป็นพลเมืองที่ดีในวิถีประชาธิปไตย ไม่ใช่เพียงการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนผ่านกระบวนการตามแผนการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ครูและบุคลากรทางการศึกษายังสามารถพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อความยั่งยืนของแนวคิดประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นกับเด็กเยาวชนอีกด้วย (วิภาดาพินลา, 2559) ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสภาพการจัดการกระบวนการประชาธิปไตยในห้องเรียนและในโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตลอดจนวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย ซึ่งจะนำไปสู่รูปแบบการใช้หลักพุทธธรรมมาพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการกระบวนการประชาธิปไตยในห้องเรียนและในโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการนำหลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีเป็นงานวิจัยแบบผสมระหว่างเชิงปริมาณและคุณภาพ การดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน กลุ่มตัวอย่างในขั้นแรกเป็นกลุ่มผู้บริหารของสถานศึกษาที่อยู่ในโรงเรียนที่มีการดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างวิถีประชาธิปไตยให้นักเรียนจนประสบความสำเร็จเป็น “โรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่าง” ของสถานิติบัญญัติแห่งชาติ ประจำปี 2559 จำนวน 11 แห่งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ พัฒนาโดยผู้วิจัยแล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 3 คนเพื่อหาค่า IOC ได้ผู้เข้าร่วมวิจัยทั้งหมด 9 คนจาก 9 แห่ง โดยพิจารณาระดับความคิดเห็นที่มีต่อลักษณะต่าง ๆ ใช้น้ำหนักคะแนนความพึงพอใจแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ตามแนวทางของ Likert จากมากที่สุด ถึง น้อยที่สุด ขั้นตอนต่อมา ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเสนอหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับการจัดกิจกรรมในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากทรัพยากรต่าง ๆ ได้แก่ พจนานุกรมหนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ รวมทั้งบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และขั้นตอนสุดท้ายหลังจากผู้วิจัยได้ทดลองจัดกิจกรรมที่ใช้หลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในห้องเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีการศึกษา 2561 จำนวน 29 คน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ผู้วิจัยทำ

หน้าที่ครูประจำชั้น โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้และกิจกรรมกลุ่มในช่วงเวลาโฮมรูมประจำวัน จำนวน 16 ครั้ง สังเกตพฤติกรรมของนักเรียน หลังจากนั้นผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับระดับการเรียนรู้และการสะท้อนตนเองของนักเรียนโดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือวิจัยพัฒนาโดยผู้วิจัยแล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 3 คนเพื่อหาค่า IOC ได้นักเรียนที่เข้าร่วมจำนวน 27 คน โดยพิจารณาระดับความคิดเห็นที่มีต่อลักษณะต่าง ๆ ใช้หน้าหนักคะแนนความพึงพอใจแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับตามแนวทางของ Likert จากมากที่สุด ถึง น้อยที่สุด นำผลที่ได้จากการวิจัยนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทั้งในด้านการจัดการเรียนรู้ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การเมืองการปกครอง และด้านหลักธรรมในพุทธศาสนาซึ่งมาร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จำนวน 6 คน เพื่อเสนอเป็นรูปแบบการใช้หลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นกระบวนการใหม่เพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยที่สามารถนำไปใช้ในทุกบริบทของสถานศึกษาในประเทศไทยต่อไป ทั้งนี้ในส่วนข้อมูลเชิงปริมาณผู้วิจัยใช้วิธีการแจกแจงความถี่ แล้วนำมาหาค่าเฉลี่ย สำหรับข้อมูลเชิงคุณลักษณะ ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ทั้งการจัดทำตารางวิเคราะห์หลักธรรม การวิเคราะห์บทสัมภาษณ์แล้วสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 การศึกษาสภาพการจัดกระบวนการประชาธิปไตยในห้องเรียนและในโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1) กิจกรรมคณะกรรมการสภานักเรียน อยู่ในระดับมากในทุกรายละเอียดย่อย โดยสถานศึกษาได้ส่งเสริมให้นักเรียนได้ปกครองตนเองในรูปแบบของคณะกรรมการสภานักเรียน มากที่สุดมีค่าเฉลี่ยที่ 4.33 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.50 รองลงมาคือ สถานศึกษามีการฝึกให้นักเรียนมีความเคารพซึ่งกันและกันเสมอ และมีการฝึกให้นักเรียนมีภาวะการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี 2) กิจกรรมห้องเรียนประชาธิปไตย พบว่า อยู่ในระดับมากทุกรายละเอียดย่อย โดยสถานศึกษาฝึกให้นักเรียนเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่นและเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน มากที่สุดมีค่าเฉลี่ยที่ 4.67 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.50 รองลงมาคือ ฝึกให้นักเรียนเป็นผู้นำผู้ตามที่ดีและเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน 3) กิจกรรมอิสระ พบว่า ค่าเฉลี่ยรายด้าน อยู่ในระดับมาก โดยสถานศึกษาฝึกให้นักเรียนมีความเสียสละและสามารถทำงานร่วมกันได้ ฝึกให้นักเรียนรู้จักการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ทำให้ประเมินว่านักเรียนรู้จักแบ่งหน้าที่การทำงานและรับผิดชอบต่อหน้าที่ได้ชัดเจน ซึ่งทั้ง 3 ส่วนนี้มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดที่ 4.33 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากันคือ 0.50 รองลงมาคือ ฝึกให้นักเรียนรู้จักการแก้ปัญหาด้วยตนเอง 4) กิจกรรมรณรงค์ประชาธิปไตยในชุมชน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกรายละเอียดย่อย โดยส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มากที่สุดมีค่าเฉลี่ยที่ 4.44

ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.53 รองลงมาคือ ส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับการเลือกตั้งชัดเจน การส่งเสริมให้นักเรียนได้ช่วยเหลือกันทำงานจนสำเร็จและส่งเสริมให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นโดยมีเหตุผล ทั้งนี้กิจกรรมห้องเรียนประชาธิปไตยถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในสถานศึกษาโดยมีค่าเฉลี่ย 4.36 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.50 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปการวิเคราะห์กิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในสถานศึกษา

กิจกรรม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
กิจกรรมคณะกรรมการสภานักเรียน	4.20	0.55
กิจกรรมห้องเรียนประชาธิปไตย	4.36	0.50
กิจกรรมอิสระ	4.22	0.55
กิจกรรมรณรงค์ประชาธิปไตยในชุมชน	4.31	0.64
ค่าเฉลี่ยรวม	4.27	0.56

ผู้บริหารสถานศึกษาเห็นว่าการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในสถานศึกษาควรพัฒนาให้เป็นรูปธรรมโดยจัดสถานการณ์จำลอง ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง การมีส่วนร่วมทั้งจากผู้เรียนและครูเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย โดยครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ และการเรียนรู้ในห้องเรียนมีผลต่อการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในสถานศึกษา โดยหลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตย และสามารถทำให้วิถีประชาธิปไตยเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักการประชาธิปไตย

หลักพุทธธรรมที่ได้รับการพิจารณาร่วมกันมากที่สุดคือหลักอปริหานิยธรรม 7 ดังตารางที่ 2 โดยหลักพุทธธรรมนี้มีการอ้างถึงว่ามีส่วนสนับสนุนหลักการประชาธิปไตยเป็นจำนวนมาก โดยหลักอปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนด้านความเสมอภาคของประชาธิปไตย และหลักธรรมนี้ก็ถือเป็นหลักความเป็นพี่เป็นน้องกัน หรือภราดรภาพ ที่ได้บัญญัติไว้ในพระสูตรตันตปิฎกอีกด้วย

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย

หลักพุทธธรรม	ผู้นำเสนอ			
	(ประยงค์ แสน บุราณ, 2557)	(พระภุช ผลาโณ และ คณะ, 2561)	(สุรัชย์ เจนประ โคน, 2554)	(ไพรัช พื้นชมภู, 2560)
อปริหานิยธรรม 7	✓	✓	✓	
ทศพิธราชธรรม 10	✓	✓		
จักรวรรดิวัตร 5	✓	✓		
ราชสังคหวัตถุ 4	✓	✓	✓	
พรหมวิหาร 4	✓	✓		
อคติ 4	✓	✓		
สาราณียธรรม 6			✓	
โอวาท 3				✓

ผู้วิจัยเลือกหลักอปริหานิยธรรม 7 ได้แก่ หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ (การเข้าร่วมกิจกรรมโฮมรูม) เมื่อประชุมก็พร้อมกันเข้าประชุมและพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม (ตรงเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมโฮมรูม) ไม่ทำลายหลักการเดิม เคารพผู้หลักผู้ใหญ่ (ครู) คุ่มครองกุลสตรีมิให้ถูกข่มเหง (การให้เกียรติซึ่งกันและกัน) เคารพ เจตีย์ อนุสาวรีย์คนสำคัญของชาติ (เคารพสถานที่) ให้การคุ้มครองอารักขาสมณะชีพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในรัฐ(ช่วยกันดูแลซึ่งกันและกัน ปฏิบัติตามข้อตกลง) มาประยุกต์เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียนในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน นำเสนอหัวข้อธรรมที่สำคัญและเหมาะสมกับนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลักของการวิจัยในครั้งนี้

ตอนที่ 3 รูปแบบการนำหลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การวิเคราะห์การเรียนรู้ของนักเรียน 27 คน ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย นักเรียนส่วนใหญ่คิดว่าทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่ากัน (ค่าเฉลี่ย 4.55 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.51) ไม่ใช่อำนาจในฐานะผู้นำโดยไม่มีเหตุผล (ค่าเฉลี่ย 4.33 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.55) ยอมรับมติและกติกาของส่วนรวม (ค่าเฉลี่ย 4.29 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.67) แก้ปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรง (ค่าเฉลี่ย 4.18 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.83) ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุดเท่ากับ 3.07 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.99 คือ ความสนใจในกิจการบ้านเมือง

นักเรียนส่วนใหญ่รู้สึกชอบกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเพราะให้ความเท่าเทียมและเสมอภาค เป็นกิจกรรมที่ได้เรียนรู้ว่าเราไม่ควรใช้กำลังในการแก้ปัญหา มีสติก่อนพูด เพราะถ้าเราพูดไม่ดี จะทำให้คนฟังเกิดความคิดที่ไม่ดีทำให้อาจมีปัญหากันได้ หลักธรรมศาสนาทำให้รู้สึกมีประชาธิปไตยมากขึ้น วางตัวเป็นกลางไม่เอาความคิดเห็นของตนมาตัดสิน รู้จักรับฟัง

ความคิดเห็นจากผู้อื่นมากขึ้น ลดความยึดมั่นในความเห็นในการถือตนถือตัว นอกจากนี้ทั้งผู้นำและผู้ตามจะต้องปฏิบัติตามคำพูดของตนเองและเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งการเคารพนี้รวมถึงการเคารพความคิดและสิทธิหน้าที่ของผู้อื่น และได้ทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า 1) นักเรียนเข้าใจหลักการประชาธิปไตยมากขึ้น โดยเฉพาะการยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และการแสดงความคิดเห็นหรือแสดงออกได้อย่างอิสระ 2) นักเรียนมีความเคารพซึ่งกันและกัน ให้เกียรติกัน มากขึ้นจากการร่วมกิจกรรมประจำชั้น (โฮมรูม) 3) นักเรียนมองว่าหลักธรรมในเรื่องเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เคารพการตัดสินใจของคนอื่น จะเป็นพื้นฐานที่ทำให้ทุกคนมีความเป็นประชาธิปไตย 4) การพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนหรือในโรงเรียนสามารถทำให้เกิดผลอย่างยั่งยืนได้ด้วยการที่ทุกคนในห้องเรียนหรือในโรงเรียน เคารพซึ่งกันและกัน ให้เกียรติกัน

เมื่อผู้วิจัยนำรูปแบบการใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเสนอผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 คน พบว่า 1) ประชาธิปไตยที่ควรพัฒนาคือประชาธิปไตยที่อยู่ในวิถีชีวิต ไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบของรูปแบบการปกครองหนึ่งเท่านั้น 2) การพัฒนาหรือส่งเสริมประชาธิปไตยในเยาวชนต้องทำให้อยู่ในวิถีชีวิตไม่ควรยึดรูปแบบหรือพิธีกรรม จึงถือว่าเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา 3) สารานุกรมธรรม 6 คือหลักพุทธธรรมที่ควรดำเนินการควบคู่ไปกับอภิธานธรรม 7 เพราะหลักสารานุกรมธรรม 6 ถือเป็นหลักการตามวิถีประชาธิปไตย โดยนำหลักอภิธานธรรม 7 มาปฏิบัติ 4) การพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในสถานศึกษาไม่ได้เป็นหน้าที่ของครูที่รับผิดชอบเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ทุกคนในสถานศึกษาจะต้องมีส่วนร่วมกัน 5) เด็กรุ่นใหม่มีความพร้อมในการเรียนรู้และมีพฤติกรรมของวิถีประชาธิปไตยมากกว่าผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยเกิดขึ้นอย่างยั่งยืนได้

อภิปรายผล

1. สภาพการจัดการจัดการกระบวนการประชาธิปไตยในห้องเรียนและในโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานพบว่า ความสำเร็จของการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในสถานศึกษาส่วนหนึ่งมาจากการดำเนินการเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในระดับห้องเรียน ซึ่ง ชายแดน เดชาฤทธิ์ และ อัญชลี ชยานุวัชร กล่าวว่านักเรียนไทยใช้เวลาในโรงเรียนค่อนข้างมาก เพราะมีรายวิชาที่ต้องเรียนสัปดาห์ละ 40 ชั่วโมงจากกลุ่มสาระการเรียนรู้จำนวน 8 กลุ่ม (ชายแดน เดชาฤทธิ์ และ อัญชลี ชยานุวัชร, 2561) ซึ่งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน ต้องจัดสภาพแวดล้อม และบรรยากาศทั้งในและนอกห้องเรียน ให้เหมาะสมต่อการเรียนรู้ ด้วยเหตุนี้งานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการสอนประชาธิปไตยจริง ๆ ในห้องเรียนจึงจำเป็นมาก เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นช่องว่างระหว่างหลักสูตรและสิ่งที่เกิดจริงในห้องเรียน (Li-Ching Ho al et., 2011)

2. การจากการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยพบว่าหลักพุทธธรรมที่ได้รับการพิจารณาร่วมกันมากที่สุดคือหลักอปริหานิยธรรม 7 ซึ่งถือเป็นหลักปกครองแนวพุทธศาสนา ในการปกครององค์กร อปริหานิยธรรมเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เจ้าวัชชีผู้ปกครองแคว้นโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของประชาธิปไตยที่มีมาปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 23 โดยนัยแห่งธรรม 7 ประการข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงเน้นให้ผู้ปกครองแคว้นมีความสามัคคีต่อกัน และยึดหลัก 3 ประการคือ ขาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นศูนย์กลางแห่งการปกครองแคว้นแคว้น ทั้งนี้ พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต ป.ธ.9) เจ้าอาวาสวัดเทวราชกุญชรวรวิหาร ได้กล่าวว่า อปริหานิยธรรม คือธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญอย่างเดียว ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในหมู่มนุษย์ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้รู้จักประยุกต์ใช้ธรรมะในทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ และเกิดความสามัคคีในสังคมสืบไป การปกครองทุกระดับไม่ว่าจะเป็นฝ่ายอาณาจักร หรือฝ่ายศาสนจักร หากมีคุณธรรม 7 ข้อ ที่ชื่อว่า อปริหานิยธรรมแล้ว ก็จะมีแต่ความเจริญ มีความสามัคคี เป็นปึกแผ่นแน่นหนา ศัตรูไม่สามารถทำลายได้ ถ้าเราจะส่งเสริมให้ระบอบประชาธิปไตยมั่นคง เกิดเป็นคุณประโยชน์ใหญ่หลวงต่อชาติบ้านเมือง ควรพร้อมเพรียงกันยึดแนวหลักอปริหานิยธรรม 7 ประการ หากสามารถปฏิบัติได้โดยพร้อมเพรียงกันแล้ว การเมืองจะกลายเป็นการเมืองบริสุทธิ์ แก้ปัญหาของชาติได้สำเร็จเป็นแบบอย่างการเมืองดีเด่นที่โลกจะชื่นชมยินดีมาก (พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต), 2552)

อย่างไรก็ตามผลการวิจัยพบว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถือเป็นหลักการสำคัญของการปกครองระบบประชาธิปไตยอีกอย่างหนึ่งคือ สาราณียธรรม โดยเป็นหลักธรรมที่เน้นสอนให้คนมีความเสมอภาคและเสรีภาพไม่ได้บังคับให้เชื่อ สอนให้คนใช้เหตุผล สอนให้สังคมเกิดความสามัคคีกันและรวมกลุ่ม สอนให้คนประพฤติดีมีศีลธรรม หลักธรรมนี้มี 6 ประการ คือ 1) จะทำอะไรก็ตามต่อกันด้วยเมตตา 2) จะพูดอะไรก็ตามต่อกันด้วยเมตตา 3) จะคิดอะไรก็ตามต่อกันด้วยเมตตา 4) ได้มาแบ่งกันกินใช้ 5) ตั้งอยู่ในความประพฤติเสมอกัน และ 6) มีความเสมอกันโดยทิวฐิ ซึ่งในสังคมประชาธิปไตย ถ้าประชาชนไม่ยึดถือหลักการแห่งประชาธิปไตยร่วมกันก็ถึงอวสาน เพราะฉะนั้น สมาชิกทุกคนจึงต้องมีอุดมการณ์และมีหลักการร่วมกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555)

3. รูปแบบการนำหลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากการนำกิจกรรมไปใช้ในห้องเรียนสะท้อนให้เห็นว่าเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่มีความรู้ความเข้าใจหลักการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาประชาธิปไตยที่แท้จริงเป็นการเรียนรู้ถึงหลักการและแนวคิดพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยความเคารพซึ่งกันและกันให้เกียรติกัน ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการมีวิถีประชาธิปไตยในห้องเรียนและบริบทของสถานศึกษา การจัดกิจกรรมที่เป็นการพัฒนานวัตกรรมล้วนเป็นสิ่ง

เกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องคิดรูปแบบกิจกรรมให้ซับซ้อน ซึ่งจะเกิดประสิทธิผลที่มีประสิทธิภาพได้อย่างยั่งยืนด้วย การเคารพและให้เกียรติกันและกันเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการเป็นพลเมืองในวิถีประชาธิปไตย สอดคล้องกับ ปรมต วรรณบวร และคณะ ได้กล่าวว่า ความเป็นพลเมืองเพื่อการส่งเสริมประชาธิปไตยในท้องถิ่น มีลักษณะสามารถควบคุมตนเองให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมโดยยึดมั่นและเชื่อมั่นในสิ่งที่ถูกต้องและเป็นธรรม ความเป็นตัวของตัวเอง มีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองเคารพหลักความเสมอภาค เคารพสิทธิของกันและกันเท่าเทียมกัน กล้าเสนอความคิดต่อส่วนรวม ให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางการเมืองคำนึงถึงประโยชน์ส่วนใหญ่ ยึดถือกติกาของสังคมเป็นหลัก ใช้เหตุผลมากกว่าใช้อารมณ์ มีน้ำใจ เลือกรับข่าวที่เหมาะสมและมีประโยชน์ ฟังตนเอง ดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำหรือความอุปถัมภ์ของใคร กล้าแสดงออก มีความรับผิดชอบในตนเอง จึงเห็นได้ว่าการเคารพและการให้เกียรติกันนี้เป็นสิ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตย เป็นไป (ปรมต วรรณบวร และคณะ, 2560) ตามที่ศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทยแม้ว่าจะมีการกำหนดหลักสูตรชัดเจนในแต่ละระดับการศึกษา แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้ผู้เรียนประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงเท่าที่ควรโดยเฉพาะความตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย การเคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองและสังคม (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2559)

อนึ่งการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมอย่างยั่งยืน ต้องให้ผสมผสานกลมกลืนเข้าไปในวิถีชีวิต ซึ่งการศึกษาถือเป็นเครื่องมือหนึ่งของการพัฒนานวัตกรรมเพื่อเสริมสร้างวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย สอดคล้องกับแนวคิดของเกชา ศักดิ์สมบูรณ์ ที่กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประชาธิปไตย คือ การศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยม และพัฒนาพฤติกรรม ตามแนวทางประชาธิปไตย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนไทยทุกคน ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจและสนับสนุนหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย เคารพในกติกาตามวัฒนธรรมการเมือง มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง และมีบุคลิกภาพลักษณะนิสัยของผู้ที่มีวิถีชีวิตตามแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้มีปัญญาเข้าใจในเนื้อหาสาระที่เป็นแก่นแท้ของประชาธิปไตยและสามารถนำไปใช้จนเป็นวิถี การพัฒนาประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงจะถือว่าประสบความสำเร็จ นอกจากนี้การดำเนินการก็จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนได้แก่ ครู ผู้ปกครอง หรือแม้แต่ชุมชน (เกชา ศักดิ์สมบูรณ์, 2550)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่องนี้พบว่า จากการศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย ในสถานศึกษา กิจกรรมห้องเรียนประชาธิปไตยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ตามด้วย กิจกรรมรณรงค์ ประชาธิปไตยในชุมชน กิจกรรมอิสระ และ กิจกรรมคณะกรรมการสถานักเรียนตามลำดับ เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย พบว่า หลักอปริหานิยธรรม 7 มีการอ้างอิงมากที่สุด หลังจากจัดกิจกรรมโดยประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกิจกรรมประจำชั้น นักเรียนส่วนใหญ่คิดว่าทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่ากัน รองลงมาคือ การไม่ใช้อำนาจในฐานะผู้นำ โดยไม่มีเหตุผล การยอมรับมติและกติกาของส่วนรวม และการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรง ส่วนความสนใจในกิจการบ้านเมืองมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ทั้งนี้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความเห็นเพื่อเป็นแนวทางในการใช้หลักพุทธธรรมพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่สำคัญดังนี้ 1) การพัฒนาหรือส่งเสริมประชาธิปไตยในเยาวชนต้องทำให้อยู่ในวิถีชีวิต 2) สาราณียธรรม 6 คือหลักพุทธธรรมที่ควรดำเนินการควบคู่ไปกับอปริหานิยธรรม 7 3) การดำเนินการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในสถานศึกษาเป็นหน้าที่ของทุกคนในสถานศึกษา และ 4) เด็กรุ่นใหม่มีความพร้อมในการเรียนรู้และมีพฤติกรรมของวิถีประชาธิปไตยมากขึ้น ซึ่งหากสถานศึกษาสามารถดำเนินการสิ่งเหล่านี้ได้โดยอาจเริ่มจากหน่วยเล็ก ๆ เช่นในห้องเรียนก็จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะเป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรทางการศึกษาจะต้องร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของสถานศึกษาในเรื่องการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งวิถีประชาธิปไตยถือเป็นหน้าที่พลเมืองอย่างหนึ่งของเด็กและเยาวชนที่ต้องได้รับการพัฒนาที่ถูกต้องและถูกทาง และหากกระบวนการดังกล่าวมีตัวแทนนักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วม จะทำให้มาตรการต่าง ๆ ที่ออกมา เกิดความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสถานศึกษาและจะกลายเป็นสังคมแห่งการเคารพและเรียนรู้ร่วมกันอย่างแท้จริง ทั้งจะเป็นกระบวนการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยที่ยั่งยืนด้วย ครูประจำชั้นซึ่งมีบทบาทหลักในการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยในห้องเรียน ถือเป็นนิเวศการเรียนรู้ที่สำคัญของนักเรียน หากสถานศึกษามีช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมประจำชั้น ควรเป็นกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากที่สุด เช่น การให้นักเรียนสะท้อนความรู้สึกลงในแต่ละวันก่อนเข้าเรียน การผลัดกันเล่าเรื่องและสะท้อนความรู้จากเรื่องนั้น ๆ เป็นต้น ครูประจำชั้นเป็นเพียงพี่เลี้ยงคอยดูแลให้กิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปได้เท่านั้น เมื่อครูให้นักเรียนทำอะไรก็ควรทำให้เป็นตัวอย่าง หรือร่วมกิจกรรมไปกับนักเรียนเช่นเดียวกัน เพื่อแสดงพฤติกรรมของการเคารพ และให้เกียรติซึ่งกันและกันด้วย หากสถานศึกษาไม่ได้มีช่วงเวลาของการจัดกิจกรรมประจำชั้น ครูจะต้องคอยสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนอยู่เสมอ และพร้อมเข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยทันทีเมื่อนักเรียนแสดง

พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมตามครรลองประชาธิปไตย อนึ่งการนำหลักพุทธธรรมหรือหลักธรรมของศาสนาใดก็ตามเข้าไปใช้ในการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตย ควรเป็นหลักธรรมที่เป็นกลางสะท้อนให้เห็นภาพของศีลธรรม หรือคุณธรรมที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยหลักอภิธานิธรรม 7 หรือหลักสาราณิธรรม 6 ซึ่งเป็นอีกหนึ่งหลักธรรมที่สำคัญอันเป็นข้อค้นพบจากการวิจัย สามารถนำไปใช้โดยเมื่อจะพูด จะทำ จะคิด อะไรก็จะต้องประกอบด้วย ความเมตตา แบ่งปันลากันอย่างทั่วถึง มีศีลเสมอกันและมีทศนะเสมอกัน หลักธรรมทั้งสองถือเป็นหลักพุทธธรรมที่คนนับถือศาสนาใดหรือไม่นับถือศาสนา ก็สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยให้เกิดสัมฤทธิ์ผลได้ เพียงแต่ต้องให้ผู้นำไปใช้ ได้แก่ ทุกคน ในสถานศึกษา เข้าใจอย่างลึกซึ้งและนำไปปฏิบัติเป็นตัวอย่างได้

อย่างไรก็ตามการศึกษาสภาพการดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตยในสถานศึกษาครั้งนี้เลือกใช้พื้นที่ศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเป็นกลุ่มตัวอย่าง อาจเป็นข้อจำกัดด้านปัจจัยแทรกซ้อนที่ทำให้การดำเนินการต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของสถานการณ์ทางการเมืองซึ่งมักจะเกิดขึ้นในพื้นที่เสมอ นอกจากนั้นในส่วนของนักเรียนก็อาจจะได้รับผลกระทบหรือการเข้าถึงเหตุการณ์มากกว่าในพื้นที่ต่างจังหวัด ดังนั้นการทำวิจัยในครั้งต่อไปจึงควรมีการศึกษาสภาพการดำเนินการในทุก ๆ บริบทพื้นที่ของไทย และอาจวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อให้เห็นอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำเนินการมากขึ้น นอกจากนั้นหากได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาแบบเจาะลึกในพื้นที่ โดยเลือกพื้นที่ที่มีการดำเนินการที่ดีเยี่ยม (Best Practice) ก็จะนำสู่การจัดการองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยขั้นต่อไปด้วย นอกจากนี้ การนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในห้องเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจะต้องมีความระมัดระวังในการใช้คำและการสื่อสารเนื่องจากสถานศึกษาบางแห่งมีลักษณะเฉพาะ การนำประเด็นด้านศาสนาเข้าไปศึกษาหรือทดลองใช้ต้องมีความรอบคอบระมัดระวัง ในทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดความชัดเจนจะต้องระบุหัวข้อธรรมนั้นไปเพื่อการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน เพราะในที่สุดไม่ว่าจะเป็นหลักพุทธธรรมหรือหลักธรรมของศาสนาอื่น ล้วนแต่จะเป็นการพัฒนาคุณธรรมในตัวบุคคล ยกย่องจิตใจของความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้นทั้งสิ้น ดังนั้นหากมีการนำหลักการด้านศาสนาไปใช้ในสถานศึกษาหรือในบริบททางสังคมที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรม มีความหลากหลายของความเชื่อความศรัทธาต้องหลีกเลี่ยงการใช้คำที่ก่อให้เกิดความเชื่อที่ต่างกันจนเกิดความขัดแย้ง นั่นคือจะต้องก้าวข้ามความเป็นศาสนาไปสู่หลักธรรมที่เป็นสากลให้ได้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัยจากเงินกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ประเภททุนนักวิจัยรุ่นใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2562 ทำให้ผู้วิจัย

เอกสารอ้างอิง

ไพรัช พันชมภู. (2560). หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก : ประชาธิปไตย. วารสาร มหาลาภวิชาการ, 4(1), 149-167.

- มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. (2559). รายงานการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- วิภาดา พินลา. (2559). แนวทางการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาสู่ความเป็นพลเมืองไทย พลเมืองอาเซียน และพลโลกสำหรับผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21. วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 10(4), 7-18.
- สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย. (2558). แนวทางการจัดทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นสมรรถนะทางสาขาวิชาชีพ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- สุรัชย์ เจนประโคน. (2554). วัตถุประสงค์ ความสำคัญ และหลักการปกครองท้องถิ่นนานาประเทศ. เรียกใช้เมื่อ 25 มิถุนายน 2562 จาก surachaichenprakhon.blogspot.com/2011/04/blog-post_1619.htm.
- Li-Ching Ho al et. (2011). Interrogating differentiated citizenship education: Students' perceptions of democracy, rights and governance in two Singapore schools. *Education, Citizenship and Social justice*, 6(3), 265 – 276.